

प्र ति ज्ञा प त्र

“जनाबाई कचरु गिन्हे यांच्या ‘मरणकळा’ व कचरु ओंकार गिन्हे यांच्या ‘भटक्या’ या दोन आत्मकथनांचा चिकित्सक अभ्यास” या विषयावरील सदरचा शोधनिबंध मी शिवाजी विद्यापीठाच्या एम.फिल. (मराठी) परीक्षेसाठी लिहिला आहे. हा शोधनिबंध अथवा त्याचा कोणताही भाग मी अन्यत्र कोठेही, कोणत्याही परीक्षेसाठी सादर केलेला नाही.

सातारा,
दिनांक: १२/१२/२००३

श्रीमती नरुटे एस.बी.
(अभ्यासक)
छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा

ऋ ण नि र्देश

साधारणपणे १९६० च्या दरम्यान दलित साहित्याची पहाट झाली. आपल्या साहित्यातून दलितांनी आपले मनोगत, आपल्या व्यथा, आपले दुःख, आपल्या वेदना मांडण्यास सुरुवात केली. ते समर्थपणे आपले अनुभव समाजापुढे मांडू लागले. काहींनी कविता, कथा, माध्यम स्विकारले तर काहींनी आत्मकथन लिहिले.

विषय निवडीमागील भूमिका: या विषयाकडे वळण्यापूर्वी माझी भूमिका स्पष्ट करणे अत्यंत गरजेचे आहे. वास्तविक पाहता माझे शिक्षण हे सलग झालेले नाही. लग्नापूर्वी मी नववीपर्यंतचे शिक्षण घेतले. लग्नानंतर शिक्षण पूर्ण होईल अशी मला खात्री नव्हती. पण माझे पती श्री. बापू राघू वाघमोडे यांना मात्र शिक्षणाची खूप आवड होती. त्यांनी मला दहावी ते एम.ए. नेटपर्यंतचे शिक्षण दिले. घर, संसार सांभाळतच शिक्षण घेतले. माझे पती ज्युनिअर क्लार्क असल्याने बदलीची नोकरी. दहावी भवानीनगर ता. इंदापूर, अकरावी बळवंत कॉलेज, विटा, बारावी स.गा.म. कॉलेज, कराड, ऑक्टोबरमध्ये बदली झाल्याने बारावी ते एम.ए. पर्यंतचे शिक्षण कर्मवीर भाउराव पाटील महाविद्यालय, पंढरपूर येथे घेतले. १९९६ ला नेट परीक्षा उत्तीर्ण झाले. शिक्षणाला प्रारंभ करित असतानाच घरातील वडीलमंडळींनी विरोध केला पण पतीची साथ, त्यांचे स्वप्न आणि सावित्रीबाईंची जिद्द जागृत झाली आणि मी शिक्षणाला प्रारंभ केला.

जेव्हा जेव्हा मी वाचत असे अभ्यास करत असे तेव्हा तेव्हा माझ्या मनात दलिता विषयी आपुलकीची भावना निर्माण होई. त्यातल्या त्यात दलितांची आत्मकथने वाचत असताना मी अस्वस्थ होत असे. आपणही एका भटक्या जमातीचे आहोत याची जाणीव होती. जेव्हा 'मरणकळा' आणि 'भटक्या' वाचले तेव्हा आपण उपेक्षित भटक्या जमातीचे जीवन अभ्यासावे असे वाटू लागले. माझीही शिक्षण घेत असताना बऱ्याच जणांनी हास्यास्पद चर्चा केली होती. म्हणूनच या दांपत्याच्या जीवनाचा व त्यांच्या अवघ्या उपेक्षित समाजाचा चिकित्सक अभ्यास करावा असे वाटू लागले आणि माझ्या लघुशोध प्रबंधासाठी 'मरणकळा' व 'भटक्या' या जनाबाई गिन्हे व कचर गिन्हे यांच्या आत्मकथनांची निवड केली. या उपेक्षित समाजाने दुःख, दारिद्र, अस्पृश्यता, निवारा, जातपंचायत आणि अगतिकता अशा किती तरी असह्य परिस्थितीशी संघर्ष कसा केला याचा चिकित्सक अभ्यास करुन ते मांडण्याचा प्रयत्न मी केला आहे.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या प्रेरणेने शिक्षण मिळू लागले आणि दलित उपेक्षितांनी आपले अनुभव मांडले. स्वतः शिक्षण घेवून मते विचार प्रकट करू लागले. शिक्षणाने स्वतःचा उत्कर्ष

होऊ लागला. साहजिकच मलाही या निमित्ताने भटक्याच्या परिवर्तनाच्या पाऊलखुणा नमूद करण्याची संधी मिळाली असे आज मला वाटते.

या लघुप्रबंधासाठी मला मदत करणारे बरेच जण आहेत. मला मार्गदर्शिका लाभल्या त्या प्रा.डॉ.सौ. नलिनी महाडीक यांच्या समर्थ मार्गदर्शनामुळेच मी हा शोधप्रबंध पूर्ण करू शकले. मला सुरुवातीपासूनच प्रेरणा दिली. सातत्याने जागरूक राहून वरचेवर काम पाहिले. काय काय लिहिले त्या विचारीत असत. मी नवीन काही तरी वाचले हे सांगण्यासाठी तर मला पुस्तकाकडे वळावे लागत होते. त्यांच्या डोंगराएवढ्या उपकाराची जाणीव मला सतत राहिल. त्यांच्या ऋणातून मुक्त होण्याऐवजी त्यांच्या ऋणातच राहण्यात मला धन्यता वाटते. त्याच बरोबर माझे पती ज्युनिअर क्लार्क बापू वाघमोडे यांनी खूपच मदत केली. वरचेवर लागणारी पुस्तके संदर्भ ग्रंथ आणून देऊन लिखाणाची सातत्याने चौकशी केली. स्वतःच्या चप्पलेला अनेक खिळे मारले पण जे जे लागेल ते ते पुरविण्यात कधीही हालगर्जीपणा केला नाही त्यामुळे मलाही आनंद वाटे व हे आपण पूर्ण केलेच पाहिजे ही जिद्द निर्माण होई. ध्येयाची वाटचाल उत्साहाने होई त्याचबरोबर आमच्या कॉलेजचे प्राचार्य के.एस.मोहिते यांनी वेळोवेळी संशोधन कामाची चौकशी करून काम पूर्ण करण्यास प्रेरणा दिली. कॉलेजमधील मराठी विभागातील सौ. गायकवाड, सौ. भुतकर, सौ. देठे, सौ. निकम, श्री. जाधव सर, कुंदप सर आणि सौ. रैनाक यांनी विचारपूस करून मार्गदर्शन केले. शिवाजी विद्यापीठाचे मराठी विभाग प्रमुख डॉ. विश्वनाथ शिंदे व डॉ. रविन्द्र ठाकूर यांनी योग्य व अचूक मार्गदर्शन केले. या सर्वांची मी शतशः ऋणी आहे. या सर्वांबरोबर मदतीचा खारीचा वाटा आहे माझ्या मुलाचा चि. नितीन याने खूप मदत केली.

लघुप्रबंधाच्या पूर्णत्वासाठी जनाबाई गिन्हे आणि कचरू यांनी मुलाखत देऊन सहकार्य केले त्याबद्दल त्यांची हार्दिक ऋणी आहे. या कामासाठी मला छत्रपती शिवाजी कॉलेज, सातारा, दहिवडी कॉलेज, दहिवडी, स.गा.म. कॉलेज, कराड, कर्मवीर भाउराव पाटील महाविद्यालय, पंढरपूर, शिवाजी विद्यापीठ ग्रंथालय, कोल्हापूर यांचेकडून संदर्भ ग्रंथ, पुस्तके, नियतकालिके इ. साहित्य मिळाले. या सहकार्याबद्दल त्यांच्या प्रमुखांची व सेवकांची अत्यंत आभारी आहे.

आत्मकथनपर गौरव होणाऱ्या मराठी साहित्यात माझीही थोडीशी आत्मकथा मांडली ती केवळ मन मोकळे करण्यासाठी. कर्मवीर भाउराव पाटील यांनी रयत शिक्षण संस्था स्थापन केली त्यामुळेच माझ्यासारख्या अनेक रयत सेवकांच्या सहधर्मचारिणी आपले शिक्षण पूर्ण करू शकल्या. आमचा आत्मविश्वास वाढला. स्त्री शिक्षण प्रसाराच्या याही ऋणाची नोंद व्हावी म्हणूनच हे सर्व लिहिले आहे.

सातारा,

दिनांक: / /२००३

श्रीमती नरुटे सुलोचना बापूराव